

ՀՀ ԲԱՆԿԱՅԻՆ ՆԵՐՔԻՆ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐԸ

Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող բանկերի գործունեությունը կարգավորվում է ՀՀ օրենքներով, ՀՀ կենտրոնական բանկի կամ կառավարության կողմից լիազորված պետական մարմնի հետ համատեղ հաստատված ենթաօրենսդրական ակտերով: Որպես կանոն բանկերը և նրանց գործունեությունը հանդիսանում են պաշտոնական վերահսկողության առավել խիստ ուշադրություն պահանջող ոլորտը, քան ձեռնարկատիրական գործունեության որևէ այլ բնագավառ: Բանկերի նկատմամբ մեծանշան յուրահատուկ մոտեցումը պայմանավորված է ինչպես ֆինանսական, այնպես էլ տնտեսական կյանքում դրանց ունեցած ակտիվ դերով: Միաժամանակ կարող ենք հաստատել այն իրողությունը, որ բանկային վերահսկողությունն ունի մաս արտահայտված մակրոտնտեսական նշանակություն, քանի որ տարբեր երկրներում գոյություն ունեցող վերահսկողության ռեժիմների և փորձի բազմազանության հիմքում ընկած են ընդհանուր նպատակներ ու դատողություններ: Հատկապես վերահսկողության գործընթաց իրականացնողները հիմնականում ձգտում են, որպեսզի բանկերը լինեն՝ ֆինանսական տեսակետից ապահով, բարձրակարգ ղեկավարվող և ավանդատուների շահերին չսպառնացող: Միջազգային պրակտիկայում ընդունված են նպատակային տարբեր մոտեցումները, որոնք հաշվի են առնում տեղական առանձնահատկությունները, ինչպես նաև այն համագամանքը, թե տվյալ երկրի ղեկավար մարմինները որքանով են կարևորում բանկային վերահսկողությունն ընդհանրապես: Հատկապես շատ կարևոր է, որ վերահսկողություն իրականացնող մարմինն անկախ լինի քաղաքական կամ այլ արտաքին ներգործությունից, որպեսզի որոշումներն ընդունվեն բանկային վերահսկողության օբյեկտիվ սկզբունքներով: Միաժամանակ ոչ պակաս կարևոր է այնպիսի մեխանիզմի գոյությունը, որի օգնությամբ վերահսկող մարմինները կարողանան հաշվետվություն տալ իրենց կատարած աշխատանքների մասին կառավարությանը կամ խորհրդարանին¹: Ընդհանուր առմամբ բանկային համակարգում իր ուրույն տեղն ունի ներքին վերահսկողությունը: Ուստի այդ առումով էլ ինչպես բոլոր երկրներում, այնպես էլ Հայաստանում գործող բանկերում ներքին վերահսկողության համակարգի արդյունավետ կազմակերպումն արդիական է ոչ միայն զարգացող, այլ նաև արդեն զարգացած շուկայական տնտեսության պայմաններում, ինչի մասին են վկայում բազմաթիվ պետությունների փորձը: Ներքին վերահսկողությունն առևտրային բանկերի գործունեության կարևորագույն գործառնություններից է, որը հնարավորություն է տալիս համապարփակ հսկողություն սահմանել բանկային տարաբնույթ ռիսկերի նկատմամբ, քանի որ դրանց մվազեցումը ինքնապատասխան չէ, և այն միանշանակորեն պետք է զուգակցվի բանկի եկամտաբերության ապահովման հետ: Ներքին վերահսկողության հիմնական նպատակն է ոչ միայն բանկերի գործունեությանը նպաստող ներդրողների և նրանց հաճախորդների շահերի պաշտպանությունը, այլ նաև վերահսկողության միջոցով բանկի աշխատակիցների օրենսդրական իրավունքների պահպանման և նորմատիվային ակտերին համահունչ գործընթացների կատարմանը հետևելը, վիճահարույց միջադեպերի և համապատասխան վարքագծի կարգավորումը, այլ նաև բանկում իրականացվող գործընթացների արդյունավետության ապահովումն ու բանկային գործունեության ռիսկերի օպտիմալացումը²:

Ընդհանուր առմամբ ներքին վերահսկողության համակարգում ներառվում են հետևյալ բաղկացուցիչ տարրերը (տե՛ս գծապատկերը): Դրանք են՝

- վերահսկող միջավայրը,

¹ Իվանյան Ա., Եսայան Տ., Բանկային վերահսկողություն և աուդիտ, Երևան, 2003, էջ 10-11:

² Банковский Надзор и Аудит, Меньшикова Т.М., 2007 ст. 4-9 .

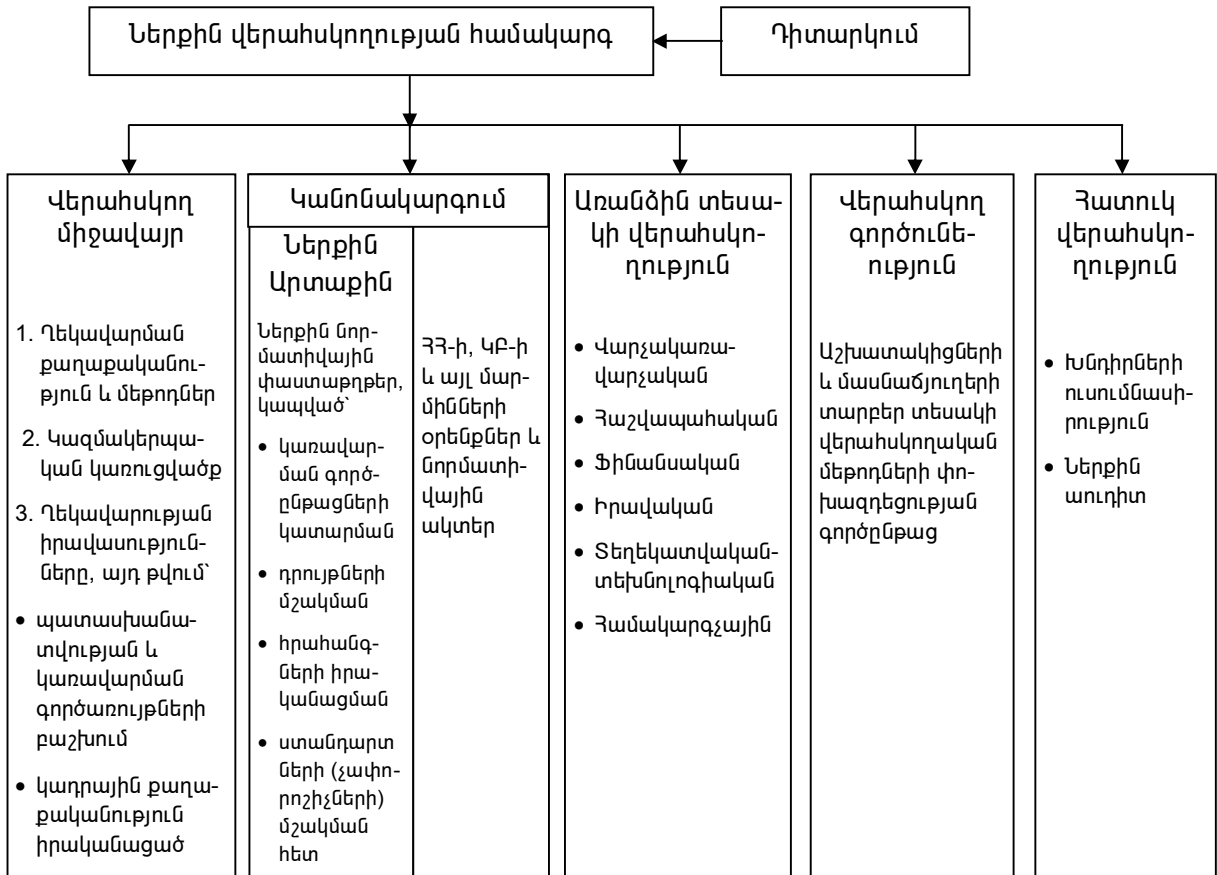
- կանոնակարգումը (ներքին և արտաքին միջավայր),
- առանձին տեսակի վերահսկողությունը,
- վերահսկող գործունեությունը,
- հատուկ վերահսկողությունը,
- դիտարկումները:

Ներքին վերահսկողության վերաբերյալ ավելի պարզ պատկերացնելու համար բնութագրենք վերոհիշյալներն ըստ առանձին տարատեսակների:

Վերահսկող միջավայրը դա ներքին վրահսկողության մնացած բաղադրիչների հիմքն է, որն ապահովում է աշխատակիցների կողմից իրականացվող գործընթացների կառուցվածքը և կարգապահությունը: Իր հերթին ներքին վերահսկողության միջավայրը իր մեջ նաև ներառում է բանկի աշխատակիցների էթիկան և կարողությունները, մենեջմենթի (կառավարման) ձևն ու փիլիսոփայությունը, պատասխանատվության և ղեկավարման տարանջատումը, կազմակերպական կառուցվածքը, ղեկավարների ուշադրությունն աշխատակիցների որակավորման բարձրացման վրա և տնօրենների խորհրդի ձևավորումը:

Գծապատկեր

Ներքին վերահսկողության համակարգի բաղկացուցիչ տարրերը

Վերահսկվող միջավայրում իրենց ուրույն տեղն ունեն՝

• **ղեկավարման քաղաքականությունը և մեթոդները**, որի ենթատեքստում ի նկատի ունենք մենեջմենթի կապն իրականացվող գործընթացների ռիսկի աստիճանի, ֆինանսական հաշվետվություններում կատարվող գրառումների, հաշվապահական հաշվառման տվյալների հիման վրա տարբեր մեթոդներով գնահատումների և տեղեկատվության վերամշակումների հետ:

• **կազմակերպական կառուցվածքը**¹ դա բոլոր տեսակի կազմակերպությունների, այդ թվում նաև բանկերի կողմից իրականացվող գործընթացների մախահիմքն է և, որի հիման վրա էլ պլանավորվում է նրա գործունեության ուղղվածությունը՝ նպատակներին հասնելու համար: Կազմակերպական կառուցվածքի բարձր պահանջները բավարարող հիմնական բաղադրիչներն իրենցում ներառում են պատասխանատվությունների և լիազորությունների առանձնացումը, դրանց բաշխումն ու ներքին հաշվետվություններին համապատասխան ուղիների հաստատումը: Բացի դրանցից պատասխանատվությունների և լիազորությունների առանձնացումն իր էությամբ հնարավորություն է ընձեռում, որպեսզի աշխատակիցներն ինքնուրույն սահմանեն իրենց աշխատանքային պարտականությունները՝ պատահականություններից զերծ մնալու համար: Ներքին վերահսկողության միջավայրը շատ դեպքերում սահմանվում է նաև բանկի աշխատակիցների պատասխանատվությունն ապահովող գործառնությունների իրականացման համար¹:

Ղեկավարության իրավասությունները, որոնք հնարավորություն են տալիս ցուցաբերելու խնդիրներին հասնելու համար անհրաժեշտ գիտելիք և հմտություն, որպեսզի դրանով իսկ որոշվի անհատի կողմից կատարվող աշխատանքի արդյունավետությունը: Միաժամանակ ղեկավարությունը որոշումներ է ընդունում իրավասության համար, որին պետք է համապատասխանի աշխատակիցը, ուշադրություն դարձնելով մասնագետ պատրաստելու ծախսերի և ազատ գործելու հնարավոր մակարդակի վրա: Իրենց հերթին իրավասությունը և ազատ գործակերպն իրենց դրական դերակատարումն ունեն վերահսկողության գործընթացում:

Վերահսկող միջավայրն իր գործունեությունն արդյունավետ կազմակերպելու համար **կանոնակարգման** առումով ներառում է ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին նորմատիվային փաստաթղթերի ընդունման և համապատասխանեցման կարգավորումը:

Առանձին տեսակի վերահսկողությունը, որը կապված է բանկի վարչական, հաշվապահական, ֆինանսական, իրավական, տեղեկատվատեխնոլոգիական և համակարգչային ստորաբաժանումների հետ: Ըստ այս վերահսկողության, բանկային գործունեության կարգավորման առումով, կարևորվում է վերոհիշյալ ստորաբաժանումների փոխկապվածությունները:

Վերահսկող գործունեությունը, որը կարգավորում է ներքին վերահսկողության համակարգի առանձին բաղադրիչների փոխազդեցության և դրանց գործունեության գործընթացը: Նախ անհրաժեշտ է նշել, որ ներքին վերահսկողությունը իր գործունեության շրջանակներում գործող անկախ գործունեության տեսակ է, որի առաջնային խնդիրներից են հանդիսանում ռիսկերի բացահայտումը, որում գտնված է բանկը (ինչպես ֆինանսական, այնպես էլ հեղինակային առումով), գոյություն ունեցող ռիսկերից պաշտպանվածության ապահովումը և վերջինիս պարբերաբար վերանայումը: Կարևոր է գնահատել նաև, թե արդյոք կան համապատասխան վերահսկողական հնարավորություններ առաջադրված նպատակներին հասնելու համար, ինչպես նաև ապահովել համապատասխան միջոցառումներ, որպեսզի ներքին վերահսկողական համակարգն աշխատի արդյունավետ²:

Ընդհանուր առմամբ յուրաքանչյուր գործունեություն առաջնորդված է համապատասխան սկզբունքներով, այդ թվում նաև բանկերի համար՝

- ներքին վերահսկողությունը պետք է լինի շարունակական գործընթաց, որն իրականացվում է բանկի ղեկավարների և ամբողջ աշխատակազմի կողմից,
- ներքին վերահսկողությունը պետք է նպաստի բանկերի, նրանց հաճախորդների և ներդրողների շահերի պաշտպանությանը, բանկի գործունեության ընթացքում անձնակազմի կողմից օրենսդրության ու նորմատիվ ակտերի պահպանմանը, իրականացվող գործառնությունների ապահովմանն ու բանակային գործունեության հետ առնչվող ռիսկերի նվազեցմանը,

¹ Белуха Н.Т. «Аудит», М. 2000, стр. 156-158.

² Суйц В.П. Закарая Ж.В. Внутренний контроль в коммерческом банке, Москва 1998, стр. 9-56.

- ներքին վերահսկողության գործունեությունը պետք է լինի անկախ այլ ստորաբաժանումների աշխատանքից, որն անմիջապես կառավարում է բանկի ղեկավարը կամ ղեկավարությունը:

Վերահսկող գործունեությունը իր էությամբ ներառում է ինչպես հատուկ վերահսկողությունը, այնպես էլ վերահսկող գործընթացների իրականացումն աշխատակիցների կողմից՝ իրենց պարտականությունների կատարման ընթացքում: Իր կարևորությամբ հատուկ վերահսկողությունը լինելով վերահսկող գործունեության բաղադրիչներից մեկը, իրականացնում է ինչպես աշխատակիցների կողմից առանձին գործառնությունների կատարման և ծառայությունների մատուցման, այնպես էլ ստացված ֆինանսական արդյունքների և ակտիվների վիճակի ստուգում: Հատուկ վերահսկողությունը հիմնված է ներքին աուդիտի կողմից իրականացվող աշխատանքների վրա:

Բանկերում ներքին վերահսկողական համակարգն իրեն ավելի արժանահավատ դրսևորելու համար կարևորվում է դիտարկման (մոնիթորինգ) անցկացումը, որով բնութագրվում է աուդիտի արդյունավետ ստուգումը և գնահատումը նրա ժամանակային գործունեության ընթացքում: Դիտարկման գործընթացում ստուգումն իրականացվում է երկու փուլով: Դրանցից առաջինի դեպքում իրականացվում է կառավարիչների գործունեության օպերատիվ ստուգում, իսկ երկրորդի դեպքում առանձին ստուգման արդյունքների գնահատում:

Բացի վերոհիշյալներից իր ուրույն տեղն ունի նաև գործառնական ստուգումը, որն իրականացվում է անձնակազմի կողմից իրենց ամենօրյա պարտականությունները կատարելու ժամանակ: Այդ գործընթացում առանձին գնահատականներ ի հայտ են գալիս գործառնական ստուգման ժամանակ արդյունավետության և ռիսկի գնահատման հետ կապված: Վերահսկողության գնահատականն ի հայտ է գալիս ինչպես աուդիտի ժամանակ ֆինանսական հաշվետվություններում տեղեկատվության անհուսալիության ռիսկի սահմանելու, այնպես էլ այդ միջավայրին համապատասխան անցկացվող հաշիվների մնացորդների ստուգման վերահսկողության գործընթացների ժամանակ:

Անհրաժեշտ է նշել նաև այն կարևոր հանգամանքը, որ բանկում հաշվառում վարելիս ներքին ստուգման պայմաններից մեկը, կատարողական և վերահսկողական գործառնությունների հստակ տարանջատումն է: Բանկն իրականացնում է նախնական և հաջորդական ստուգումը իր կողմից իրականացվող գործառնությունների գծով: Երբ իրականացվում է նախնական ստուգում, ապա բանկային գործառնությունները վերահսկվում են դրանց իրականացման պահին կամ մինչև այդ պահը: Բանկի կողմից իրականացվող գործառնությունների մեծամասնությունը ենթական են բանկային ստուգման՝ կապված դրամարկղային, ավանդային, վարկային, հաշվարկային և նմանատիպ այլ գործընթացների հետ:

Այսպիսով, ընդհանրացնելու համար պետք է նշել, որ ինչպես բոլոր տնտեսվարող սուբյեկտները, այդ թվում նաև բանկերն իրենց գործունեությունն իրականացնում են տնտեսական և բանկային առանձնահատկություններին բնորոշ իրավական ու հաշվառման միջավայրում: Ուստի վերջիններս անհրաժեշտ են ոչ միայն բանկային վերահսկողության արդյունավետ կազմակերպման, այլ նաև բանկերի համար ներքին վերահսկողության կարգավորման մեխանիզմների մշակման և իրենց ֆինանսական խնդիրները լուծելու առումով:

